

Reyhan İsgəndər qızı ƏHMƏDOVA

Qərbi Kaspi Universiteti
Psixologiya və Sosial iş kafedrasının dosenti, psixol.ü.f.d.
E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com

Aqilə Samitovna İSMAYILOVA

Qərbi Kaspi Universiteti
Psixologiya və Sosial iş kafedrasının magistrantı
E-mail: agilaismayilova@gmail.com

YENİYETMƏ ŞƏXSİYYƏTİ SOSIAL-PSIXOLOJİ FENOMEN KİMİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi sosial-psixoloji fenomen kimi yeniyetmə şəxsiyyətini araşdırılmasıdır. Yeniyetməlik dövrü bir çox cəhətdən yetkinlik həyatına hazırlıq mərhələsi kimi qəbul edilir. Bu dövrün mürəkkəbliyi adi hadisələrin və duyğuların gərgin təcrübəsindən qaynaqlanır.

Tədqiqatın metodu. Tədqiqat zamanı analiz, sintez, induksiya və deduksiya metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticəsi. Ümumiyyətlə, deyə bilərik ki, yeniyetməlik bütün mümkün təzahürlərində öz müqəddəratını təyin etmə və müstəqilliyin əldə edilməsi dövrüdür. Bununla belə, yeniyetmələrin şüurunun qeyri-sabitliyi və uyğunsuzluğu onların davranışının bir çox formalarına və ümumilikdə şəxsiyyət fəaliyyətinə təsir göstərir.

Açar sözlər: yeniyetməlik dövrü, sosial-psixoloji, psixoloji təsir, şəxsiyyət, davranış.

DOI: <https://doi.org/10.54414/FBKO8390>

Giriş

İnsanların psixo-sosial varlıq olması o deməkdir ki, həyatda qalmaq üçün başqa insanlarla yaşamaq və ünsiyyət qurmaq lazımdır. İnsanı digər canlılardan fərqləndirən iki mühüm xüsusiyyət əlaqələr qurmaq və ünsiyyət qurmaq ehtiyacıdır. İnsanların sağlam əlaqələr qurması üçün onların duyğuları, düşüncələri və davranışları arasında bütövlük və ardıcılıq olmalıdır. Xüsusilə yeniyetməlik dövründə olan fərdlər sağlam ünsiyyət qurmaqda müxtəlif problemlərlə qarşılaşa bilərlər.

Yeniyetməlik yetkinliyə addım atan hər bir insanın keçdiyi təlatümlü və mürəkkəb bir prosesdir. Yeniyetməlik mübahisəli bir dövrüdür. Bu dövrdə yeniyetmələrdə yetkinlik və tanınma, özünü təhlilin dərinləşməsi, “Mən-konsepsiya”nın formalaşması, özünüdərkətmənin inkişafı, sosial və şəxsi müqəddəratını təyin etmək istəyi yaranır. Əgər böyüklər yeniyetmə ilə uşaqlıqda rəftar etməyə davam edərlərsə, onda o, yeniyetmə etirazını, neqativliyini və özünü

təsdiqləmənin təhrif olunmuş formalarını inkişaf etdirə bilər. Bir çox alimlər belə qənaətə gəliblər ki, yeniyetməlik dövrü özünüdərkətmə ehtiyacının artıq aydın şəkildə özünü bürüzə verdiyi və öz üzərində fəal iş aparıldığı dövrüdür.

Əsas hissə

Yeniyetməlik, böyüklər dünyasında öz müqəddəratını təyin etmə və özünü təsdiq etmə ehtiyacını ifadə edən yeniyetmədə müstəqillik və özünə hörmətin formalaşma yaşdır. Arzularla real imkanlar arasında da ciddi ziddiyyətlər var. Bir tərəfdən yeniyetmə iddialarından əl çəkə bilmir, digər tərəfdən də həmişə ağılında olanı edə bilmir. Buna görə də, yeniyetmələr tez-tez zəifliklərini xarici müstəqillik və davranışlarda lovğalıqla gizlədir.

Yeniyetməlik dövrü yeniyetmənin sosiallaşması və fərdləşməsi, yəni bəşər mədəniyyəti, sosial dəyərlər dünyasına daxil olması və özünəməxsus və təkrarolunmaz “Mən”in kəşfi və təsdiqi dövrüdür.

Yeniyyətmənin fərdiləşdirilməsi özünü göstərən liderlik və nüfuz arzusudursa, bu, sosial və təhsil fəaliyyətinin prosesinə və nəticələrinə müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda, yaşlı yeniyyətmələrin özünü göstərəcəyinin də sosial qütb əsasları ola bilər - qəhrəmanlıqdan tutmuş cinayətə qədər.

A. E. Liçko yeniyyətə üçün həmyaşlıqlar qrupuna inteqrasiyanın vacibliyini vurğulayır, çünki yeniyyətməlik dövründə həmyaşlıqları ilə ünsiyyət aparıcı fəaliyyətdir. Yeniyyətmələrin ünsiyyətə ehtiyacı və şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin öyrənilməsi onların psixoloji inkişafında əsas amillərdir. Ünsiyyət vəziyyətində bir yeniyyətə üçün xarakterik olan hərəkətlər, yeni məlumat, yeni təcrübə əldə etmək ehtiyacını ödəməyə və təcrübələrini genişləndirməyə yönəlmiş kəşfiyyat kimi qiymətləndirilməlidir [5, s. 49].

Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, yeniyyətmənin davranışındakı sapmalara aşağıdakı münasibət xüsusiyyətləri təsir edir: sinifdə kənar qalma, müəllimlər tərəfindən rədd edilmə, təhsil müəssisəsində deviant damğası vurulması.

Yeniyyətə öz müstəqilliyinin hörmətini və tanınmasını qazanmağa çalışır. İdman, musiqi və digər akademik fəaliyyətlərdə iştirak etməklə buna nail olmaq mümkün deyilsə, yeniyyətə qeyri-rəsmi qrupa qoşula bilər. Belə qruplar kortəbii şəkildə və adətən qeyri-sağlam maraqlar əsasında inkişaf edir və tez-tez yeniyyətməyə mənfi təsir göstərən, sosial cəhətdən mənfi maraqlar, yetkin davranış formalarına istək formalaşdırıcı bir mikromühiti təmsil edir: erkən cinsi təcrübə, qrup narkotik istifadəsi, alkoqolizm. Qeyri-rəsmi gənclər birliklərinə üzvlük yeniyyətmənin cinayətəkar davranışının açarına çevrilir. Belə bir qrupa mənsub olmaq yeniyyətməyə sosial mənfi xüsusiyyətlər və hərəkətlər vasitəsilə özünü təsdiq etmək imkanı verir [6, s. 103].

M.G.Dmitriev iddia edir ki, yeniyyətmənin amorf əxlaqı onu öz mühakimələrində başqalarının fikirlərindən asılı edir, çünki yeniyyətmələrin mənəvi mövqeyi valideynlərin təsiri altında formalaşır və əgər valideynlər bunu etmərsə, onda hər hansı birinin təsiri altındadır [8]. Yeniyyətmələr cinayətin nə olduğunu, qanunu, onu pozarsa hansı nəticələrə gətirib çıxaracağını bilmirlər. Hüquq savadının belə aşağı

səviyyədə olması ilə yeniyyətmələr istənilən əməli törədə bilərlər.

Yeniyyətməlik dövründə yeniyyətə və valideynlər arasında özgəninkiləşdirmə baş verir ki, bu da mübahisələrdə, ünsiyyətin olmamasında, yeniyyətmənin ailədən uzaqlaşmasında, valideynlərin dostlarını bəyənməməsində özünü göstərir. Bu, psixi pozuntuların və davranış sapmalarının baş verməsi üçün risk faktorlarından biri, hüquq pozuntusunun tətikləyicilərindən biridir.

Son illərdə yetkinlik yaşına çatmayanların dəyər yönümləri dəyişdi və sosial dəyərlərin rədd edilməsi cinayətəkar davranışın əsas səbəbidir. “Əxlaqi və psixoloji “dəyişmə” yeniyyətmələrdə antisosial davranışda özünü göstərir və cinayətəkarlıq, qaçaqmalçılıq, narkotiklərlə əlaqəli xəstəliklər və ciddi nevropsikiyatrik pozuntularla müşayiət oluna bilər” [7, s. 127].

Yeniyyətməlik dövrünün mühüm xüsusiyyəti ideallar arzusudur. Yeniyyətə cinayətəkarlar üçün ideal çox vaxt əxlaq normalarına uyğun gəlmir. Onların qəhrəmanları çox vaxt özlərini güc və quldurluqla tanıdılar.

Yeniyyətməlikdə mərkəzi yeni formalaşma özünə hörmətin, özünü fəaliyyət subyekti kimi təsəvvürün formalaşmasıdır. Yeniyyətmələrdə əlverişli xarici amillərin təsiri altında adekvat heysiyyət formalaşır. Əlverişsiz tərbiyə şəraiti nəticəsində cinayətəkar davranışa malik olan yeniyyətmələrdə aşağı və ya yüksək özünə hörmət formalaşır.

Qeyri-qanuni davranışlara meyli olan yeniyyətmələr də şəxsiyyətin iradi sferasının zəif inkişafını göstərir. Onlar özlərini necə saxlamağı, duyğularını idarə etməyi, ehtiyaclarını tənzimləməyi bilmirlər. Buna görə də, antisosial davranış formalarına riayət etmək mövcudluq üçün ən asan və əlverişli variant kimi görünür. Tərbiyədə çatışmazlıqlar olarsa, bəzi iradi xassələr möhkəmlənərək mənfi iradi xarakter əlamətləri kimi çıxış edə bilər [9, s. 30].

Beləliklə, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, yetkinlik yaşına çatmayan cinayətəkar natamam və (və ya) qeyri-funksional ailədən olan 13 yaşdan 17 yaşa qədər yüksək və ya aşağı özünə inamlı bir gəncdir. Əksər hallarda, onun məktəbdə və evdə müxtəlif çətinliklərlə əlaqəli olan öyrənmə ilə bağlı problemləri var.

Belə bir yeniyyətmənin dünyagörüşü dar, hüquqi savadının aşağı olması, maraq və hobb

olmaması, gələcək taleyinə biganəlik olur. Mənəvi hissələrin və duyğuların inkişaf etməməsi, formalaşmamış əxlaqi anlayışlar, intizamsızlıq, kobudluq, aqressivlik, hiylə və tənbellik ilə xarakterizə olunur. Belə bir yeniyetmənin könüllü səyləri öz məqsədlərinə çatmağa, ani və primitiv ehtiyaclarını ödəməyə yönəldilmişdir. Onu yalnız yüngül, əyləncəli və həyəcanlandıran şeylər cəlb edir.

Yeniyetmənin hüquq pozuntularına yol açan hüquq pozuntularının təzahürlərinin öhdəsindən gəlməsinə kömək etmək üçün həm ailədən, həm də yeniyetmənin vaxtının çox hissəsini keçirdiyi təhsil müəssisəsindən kömək və dəstək lazımdır.

Qeyd edək ki, yeniyetməlik çox fırtınalı, ən uzun və ən kəskin dövrdür. Bir-birinə qarışan və yeniyetmələrin yaşadığı üç böhrandan və buna görə də yaş çətinləşdirən üç qrup səbəbdən danışa bilərik [1, s. 17].

1. Fizioloji səbəblər.

Bu dövrdə fiziki inkişafda kəskin sıçrayış var. Çox vaxt bir yeniyetmə yöndəmsiz görünür. Qan təchizatı çətinləşir, yeniyetmələr tez-tez baş ağrısı və yorğunluqdan şikayət edirlər. İnstinkt və duyğulara nəzarət artır. Həyəcanlanma prosesi inhibe prosesindən üstündür və artan həyəcanlılıq xarakterikdir. Bədənin sürətli böyüməsi və yetkinləşməsi yeniyetmənin psixikasını çox qeyri-sabit edir. Yetkinlərin vəzifəsi yeniyetməyə özünü və davranışını idarə etməyi öyrətməkdir.

2. Psixoloji səbəblər.

Yeniyetməlik dövrü yeniyetmələrin mənəviyyatının formalaşması, onların "mən"inin kəşfi, yeni sosial mövqe qazanması, uşağın həyat tərzini itirməsi dövrüdür. Onlar öz imkanlarını heç də həmişə adekvat qiymətləndirmirlər; Bununla əlaqədar davranışda şübhə, qəzəb, əsəbilik müşahidə olunur. Yeniyetmə indiki zamanda yaşayır, lakin onun keçmişi və gələcəyi onun üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onun konsepsiya və ideyalar dünyası özü və həyat haqqında tam formalaşmamış nəzəriyyələrlə, gələcəyi və cəmiyyətin gələcəyi ilə bağlı planlarla doludur. Yeniyetmələrin özünü tanımağa və öz müqəddəratını təyin etməyə çox güclü ehtiyacı var. O, ağırlı şəkildə suallara cavab axtarır: Mən kimim? Məni başqaları ilə necə müqayisə edirəm? Mən nə istəyirəm? Mən nəyə qadirəm?

3. Sosial və psixoloji səbəblər.

Yeniyetmənin dünyası onu adi həyatdan və digər insanlarla münasibətlərdən kənara çıxaran ideal əhval-ruhiyyə ilə doludur. Onun ən vacib düşüncələrinin obyektivi şəxsən onunla əlaqəli gələcək imkanlardır: peşə seçimi, sosial qruplarla qarşılıqlı əlaqə qura bilmək istəyi. Yeniyetmədə sözdə yetkinlik hissi formalaşır: böyüklər kimi görünmək, görünmək və davranmaq, qəyyumluq və nəzarətdən müstəqil olmaq, yetkinlik hüquqlarını əldə etmək ehtiyacı.

Yeniyetməliyin əsas ziddiyyəti: yeniyetmə yetkin olmaq istəyir ki, başqaları onu böyük hesab etsinlər və ona uyğun davransınlar, lakin onun özündə əsl yetkinlik hissi yoxdur. Beləliklə, bir yeniyetmənin davranışında iki əks tendensiya müşahidə olunur:

1. müstəqilliyə - mənə bütün yetkinlik hüquqlarını ver və öz fikrimlə yaşamağa icazə ver;

2. böyüklərdən asılı olmaq - mənə hələ böyüklər öhdəliklərinə ehtiyacım yoxdur, onları yerinə yetirmək iqtidarında deyiləm və ümumiyyətlə, heç bir səhv etməyimə icazə verməyəcəyinizə arxalanıram, davranışma görə bütün məsuliyyət mənədir.

21-ci əsrin gənc nəsli rəqəmsal texnologiyalarla formalaşan nəsildir. İnsanların düşüncə tərzini dəyişdirən yeni rəqəmsal cəmiyyətdə böyüyən nəsil. Gənc nəsil eyni vaxtda "bir saytdan digərinə uçaraq" bir neçə problemi həll edə bilir. Lakin əksər yeniyetmələr xətti tapşırıqları yerinə yetirə bilmirlər, məsələn, diqqət cəmləşərək oxumaq və yazmaq, çünki diqqət dağınıqdır. Gənc nəsil problemləri özbaşına həll etməyi bilmir, amma hazır cavabları internetdə axtarır. Yeniyetmələr uzunmüddətli səylə işləmək qabiliyyətinə malik deyillər, impulsiv, ardıcıl olmayan və həddindən artıq emosional ola bilərlər. Sizi narahat edən əlamətlər var: uşaq zəif oxuyur, diqqəti yayır, heç nə ilə maraqlanmır, ev tapşırığına 5 saat vaxt sərf edir, ona nəzarət olunursa, bir də olsa, kifayətdir, hesab məsələsini yoxlamadan həll edir, sözlərin yarısını tamamlamır, hərfləri qaçırır. Bu səpmə o qədər yaygındır ki, onu norma hesab etmək olar. Və bu, əksər müasir yeniyetmələrin xüsusiyyətidir [3, s. 16].

Eyni zamanda, yeniyyətə öz diqqətini, yad-daşını, təxəyyülünü və təfəkkürünü idarə edə bilər. Yeniyyətməlik, maraqların tez-tez dəyişdiyi bir dövrdür, bu, tənqid və özünü tənqid dövrüdür, yeniyyətmələrin insanlara və özlərinə qarşı xüsusilə tələbkar olduqları, bəzilərinin isə dərslərinə tələbkar olduqları dövrdür.

Yeniyyətməlik dövəründə əksər oğlan və qızlar böyüklərlə məxfi ünsiyyətə təcili ehtiyac hiss edirlər. Amma hamı ilə yox, hörmət etdikləri insanlarla. Yeniyyətmələrlə böyüklər arasında məxfi ünsiyyətin əsas məqamı onlardan bu və ya digər məlumatı almamaqdır. Onlar üçün əsas şey anlayış, rəğbət, onları narahat edən, ən intim və əhəmiyyətli kimi yaşadıklarında kömək tapmaqdır. Yeniyyətməlik dövrü yeniyyətmənin ailəsi ilə münasibətlərini yenidən nəzərdən keçirməyə başladığı dövrdür. Özünü fərd kimi tapmaq istəyi ildən-ildən ona təsir edənləri, ilk növbədə valideynlərini özündən uzaqlaşdırmaq ehtiyacını doğurur. Yeniyyətmənin ən güclü istəklərindən biri “böyük olmaq”, yəni müstəqil olmaqdır.

Yeniyyətməlik dövəründə valideynlər, müəllimlər və digər böyüklərlə ünsiyyət yetkinlik duyğunun təsiri altında formalaşmağa başlayır. Yeniyyətmələr böyüklərin əvvəllər yerinə yetirilən tələblərinə müqavimət göstərməyə başlayırlar və öz hüquqlarını mənimsəməkdə fəallaşırırlar. Onlar öz hüquqlarının real pozulmasına acı reaksiya verir və böyüklərin özlərinə qarşı iddialarını məhdudlaşdırmağa çalışırırlar. Yeniyyətə böyük olmaq istəyir, lakin o, həmişə bir ola bilməz və hər şeydə bir ola bilməz. Onun ehtiyacı var: daimi kömək, dəstək, məsləhət, valideynlərindən dostcasına rəhbərlik. Əlverişli bir vəziyyət, böyüklərin dost kimi çıxış etməsidir. Bu halda böyüklər yeniyyətmənin yaranan qarşılıqlı əlaqələr sistemində öz yerini tapmasını asanlaşdırır, ona öz qabiliyyət və imkanlarını qiymətləndirməyə, özünü daha yaxşı tanımağa kömək edə bilər.

Yeniyyətmənin cüzi həssaslığına görə, böyüklər üçün bu əlaqələri saxlamaq yollarını tapmaq çox vacibdir. Yeniyyətə öz təcrübələrini bölüşmək, həyatında baş verən hadisələr haqqında danışmaq ehtiyacı hiss edir, lakin onun üçün sıx ünsiyyətə başlamaq çətinidir. Bu dövrdə ailədə yeniyyətə üçün tələblər böyük əhəmiyyət kəsb edir. Özü də öhdəlik götürməyə çalışmaqdan, müəyyən hüquqlara daha çox iddia

edir. Yetkinlərin yeniyyətmələrlə balaca uşaq kimi rəftar etdiyi hallarda onlar müxtəlif formalarda etirazlarını bildirir və əvvəllər qurulmuş münasibətləri dəyişmək üçün itaətsizlik nümayiş etdirirlər. Yetkinlər isə yeniyyətmələrin tələblərinin təsiri altında onlarla yeni qarşılıqlı əlaqə formalarına keçməyə məcbur olurlar. Yeniyyətmənin ünsiyyəti əsasən onun əhvalının dəyişkənliyi ilə müəyyən edilir. Qısa müddət ərzində tam əksinə dəyişə bilər. Başqasının davranışını təqlid etmək yeniyyətməlik dövrünə xasdır. Daha tez-tez müəyyən bir uğur qazanmış əhəmiyyətli bir yetkinin davranışı təqlid edilir. Mənfi imitasiya nadir hallarda yeniyyətmələrdə, müəyyən bir şəxs mənfi model kimi seçildikdə baş verir. Çox vaxt bunlar yeniyyətmədə çox kədər və inciklik yaradan valideynlərdən biridir. Yetkinlərin diqqətinin, qayğısının və rəhbərliyinin olmaması bir yeniyyətə tərəfindən ağırlı şəkildə qəbul edilir. Özünü artıq hiss edir. Belə vəziyyətlərdə olan yeniyyətə adətən öz gizli həyatını yaşamağa başlayır. Valideynlərin fikrincə, zəruri olan həddindən artıq qayğı və nəzarət çox vaxt mənfi nəticələrə səbəb olur: yeniyyətə müstəqil olmaq və azadlıqdan istifadə etməyi öyrənmək imkanından məhrum olur [2, s. 16].

Yeniyyətməlik dövrü yeniyyətmənin həmyaşıdları ilə münasibətlərinə dəyər verməyə başladığı dövrdür. Onunla eyni həyat təcrübəsinə malik olanlarla ünsiyyət özünə yeni gözdən baxmağa imkan verir. Dostluq özü yeniyyətməlikdə mühüm dəyərlərdən birinə çevrilir. Məhz dostluq vasitəsilə yeniyyətə insanların qarşılıqlı münasibətlərinin xüsusiyyətlərini öyrənir: əməkdaşlıq, qarşılıqlı yardım, qarşılıqlı yardım, başqasının naminə risk. Dostluq bir-birinizi və özünüzü daha dərindən tanımaq imkanı verir. Yeniyyətməlik dövəründə bir çox yeniyyətmələr özlərini lider kimi təsdiq etməyə çalışırlar. Liderlik insanın insanlara təsir etmək və onların söylərini mühüm məqsədlərə nail olmaq üçün yönəltmək bacarığıdır. Lider özünə, digər insanlara və təbiətə qarşı məsuliyyətli münasibət inkişaf etdirir. Yeniyyətmələrdə bu, “biz” və “mən” arasındakı qarşılıqlı əlaqədə kəskindir. “Biz” emosional vəziyyətlərdə və sosial seçim vəziyyətlərində hər kəslə birləşmək bacarığıdır, bu, müəyyən bir cəmiyyətdə sevinc tapmaq bacarığıdır. “Mən” başqalarından ayrılmaq qabiliyyətidir, bu özü ilə tək qalmaq bacarığıdır, bu,

özü ilə olmaqdan həzz almaq bacarığıdır. Yeniyetmə hər iki tərəfi tanımağa, yaşamağa və onların arasında özünü tapmağa çalışır [4, s. 23].

Yeniyetməlik dövründə həmyaşıdları ilə ünsiyyət müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Yeniyetmələr öz mühtirlərində bir-biri ilə ünsiyyət quraraq özləri və həmyaşıdları haqqında düşünməyi öyrənirlər. Qarşılıqlı maraq, bizi əhatə edən dünyanı və bir-birimizi birgə dərk etmək özlüyündə dəyərli olur. Ünsiyyət o qədər cəlbedici olur ki, uşaqlar dərsləri və ev işlərini unudurlar. Valideynlərlə əlaqə daha az birbaşa olur. Yeniyetmə indi uşaqlıqdan daha az valideynlərindən asılıdır. Artıq işlərini, planlarını, sirlərini valideynlərinə deyil, dostuna etibar edir. Həmyaşıdları ilə münasibətlərdə yeniyetmə öz şəxsiyyətini dərk etməyə və ünsiyyət imkanlarını müəyyən etməyə çalışır. Bu istəkləri həyata keçirmək üçün ona şəxsi azadlıq və şəxsi məsuliyyət lazımdır. Və bu şəxsi azadlığı yetkinlik hüququ kimi müdafiə edir. Yeniyetməlik dövründə həmyaşıdları arasında uğur ən çox qiymətləndirilir. Yeniyetmə birliklərində ümumi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq, öz şərəf kodları kortəbii şəkildə formalaşır. Formalar və qaydalar böyüklərin münasibətlərindən götürülmüşdür. Sadiqlik, dürüstlük yüksək qiymətləndirilib, xəyanət, xəyanət, verilən sözü pozmaq, hərislik cəzalandırılır. Əgər yeniyetmə uğursuzluğa düşər olubsa, xəyanət edibsə, atılıbsa, döyülə bilər, tək qala bilər.

Nəticə

Yeniyetməlik dövrü yeniyetmənin şəxsiyyətinin formalaşması dövrüdür, özünüdərk etmə və öz müqəddəratını təyin etmə qabiliyyətinin inkişafı dövrü, dünyagörüşünün, insanın əxlaqi sferasının, insanın inanc və ideallarının intellektual formalaşması dövrüdür. Yeniyetməlik dövründə şəxsiyyətin ən mühüm xüsusiyyəti, yeniyetmənin özünü və başqalarını əks etdirməsi yolu ilə özünüdərk etmənin sürətli inkişafıdır. Yeniyetmə uşaqlıqda nə qədər yaxşı təhsil və tərbiyə alsın, onun düşüncəsi bir o qədər zəngin olar. Yeniyetməlik dövründə inkişaf edən özünüdərk insanı xüsusilə narahat edir və özünə inamsız edir. Yeniyetmə tanınma iddialarını dərk etməyə, özünü gələcək oğlan və ya qız kimi qiymətləndirməyə, keçmişini özü üçün müəyyənləşdirməyə, şəxsi gələcəyinə nəzər salmağa,

hüquq və vəzifələrini dərk etməyə çalışır. Yeniyetmənin özünüdərk etməyə yetkin şəxsiyyətin özünüdərk etmənin bütün komponentləri daxildir. Yeniyetmənin özünüdərk etmənin əsasını özünə, şəxsi keyfiyyətlərinə, dünyagörüşünə və öz inanclarını müstəqil müdafiə etmək qabiliyyətinə görə məsuliyyət təşkil edir.

Beləliklə, yeniyetmənin psixoloji inkişafının əsas istiqamətləri bunlardır: yeniyetmə şəxsiyyətinin formalaşması; yeniyetməlik dövründə intellektual inkişaf (yaddaşın, diqqətin, təxəyyülün və təfəkkürün inkişafı); şəxsiyyətlərarası münasibətlərin inkişafı (yetkinlərin böyüklərlə ünsiyyəti, həmyaşıdları ilə ünsiyyət). Əsas sosial-psixoloji xüsusiyyətlər bunlardır: yetkinlik hissi, müstəqillik arzusu, böyüklərdən müstəqillik; həmyaşıl qruplarının oriyentasiyası; özünə, özünü tanımağa maraq; özünü təsdiq etmək istəyi; emosional qeyri-sabitlik; əxlaqi idealların və dünyagörüşünün formalaşması; yalnız daha çox bilmək deyil, həm də daha çox şey edə bilmək istəyi; özünüdərk və mənlilik imicinin formalaşmasıdır ("Mən anlayışam").

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. Pedaqoji psixologiya.- Bakı.: ADPU-nun nəşri, -2010, -600 s.
2. Əliyev B.H., Əliyeva K. R., Cabbarov R.V. Pedaqoji psixologiya. -Bakı: Təhsil, -2011,-256 s.
3. Əzimli Q. Yaş və pedaqoji psixologiyanın müasir problemləri. Dərs vəsaiti. -Bakı: ADPU, -2006, -516 s.
4. Айхорн, Август Трудный подросток / Август Айхорн. - Москва: Эксмо-Пресс, Апрель-Пресс, 2015. - 304 с.
5. Баева И. А. Психологическая безопасность об-разовательной среды: развитие личности. М.- Санкт-Петербург, 2011.- 209 с.
6. Волков Б.С. Психология подростка / Б.С. Волков. - Санкт-Петербург: Питер, -2010. - 240 с
7. Долгова А. И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. — М.: Юрид. лит., 2011. — 384 с.

8. Лес, Пэрротт Ш. Подросток и его проблемы / Лес Пэрротт Ш. - М.: Библия для всех, -2016. - 336 с.

9. Личко, А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. — СПб.: Речь, 2009. — 256 с.

Рейхан Искандер кызы АХМЕДОВА

доцент кафедры психологии и социальной работы, PhD
Западно-Каспийского Университета

E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com

Агила Самитовна ИСМАЙЛОВА

Магистрант кафедры Политологии, Психологии и Социальной работы
Западно-Каспийского университета

E-mail: agilaismayilova@gmail.com

ПОДРОСТКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Резюме

Цель исследования. Цель исследования - изучение личности подростка как социально-психологического феномена, который во многом рассматривается как этап подготовки к взрослой жизни. Сложность этого периода проистекает из интенсивного переживания обычных событий и эмоций.

Метод исследования. В исследовании использовались методы анализа, синтеза, индукции и дедукции.

Результат исследования. В целом можно сказать, что подростковый возраст – это период самоопределения и независимости во всех возможных ее проявлениях. Однако неустойчивость и противоречивость сознания подростков сказывается на многих формах их поведения и функционировании личности в целом.

Ключевые слова: подростковый возраст, социально-психологический, психологическое воздействие, личность, поведение.

Reyhan Iskander gizi AKHMEDOVA

Western Caspian University
lecturer at the Department of Psychology and Social Work, Ph.D.
E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com

Agila Samitovna ISMAYILOVA

Western Caspian University
Master's student of the Department of Political Science,
Psychology and Social Work
E-mail: agilaismayilova@gmail.com

ADOLESCENT PERSONALITY AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

Summary

The purpose of the study. The purpose of the study is to investigate adolescent personality as a socio-psychological phenomenon. Adolescence is considered in many ways as a stage of preparation for adulthood. The complexity of this period stems from the intense experience of ordinary events and emotions.

Research method. Analysis, synthesis, induction and deduction methods were used during the research.

The result of the study. In general, we can say that adolescence is a period of self-determination and independence in all its possible manifestations. However, the instability and inconsistency of adolescents' consciousness affects many forms of their behavior and personality functioning in general.

Keywords: adolescence, socio-psychological, psychological impact, personality, behavior.

Daxil olub: 02.08.2024